

Nakon navedenih izvornih znanstvenih radova slijedi stručni rad Branka Marušića "Hrvaški korespondenti dr. Henrika Tume" (str. 175.-184.). Henrik Tuma (1858.-1935.) slovenski je političar, odvjetnik, publicist i alpinist koji je za svoje duge nazočnosti u javnom životu uspostavio prepisku s nekim osobama iz hrvatske javnosti kao i s nekoliko ustanova i društava u Hrvatskoj. U tom članku donose se abecednim redom njegovi hrvatski korespondenti, njih 30, među kojima su i pojedinci iz Istre.

Cjelina "Prikazi, ocjene, izvješća" (str. 185.-335.) donosi 38 članaka o knjigama, zbornicima i časopisima te znanstvenim i stručnim skupovima koji su fokusirani na prošlost Istre iz raznih gledišta. Ta, ujedno zaključna, cjelina završava kraćim osvrtom na aktivnosti Istarskog povijesnog društva u 2010. godini.

ELVIS ORBANIĆ

Central and East European Politics: From Communism to Democracy, ur. Sharon L. Wolchik, Jane L. Curry, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Plymouth 2011., 418 str.

Engleska izdavačka kuća Rowman & Littlefield Publishers, Inc. objavila je 2011. zbornik radova na engleskom jeziku pod naslovom *Central and East European Politics: From Communism to Democracy*, čije su urednice Sharon L. Wolchik i Jane L. Curry. Zbornik u sebi sadrži radove koji se bave postkomunističkim razdobljem država Srednje i Istočne Europe. Prikazani zbornik sastoji se od četiri dijela: "Introduction", "Policies and Issues", "Case Studies" i "Conclusion", a sadrži i 16 karata, 43 fotografije te 21 tablicu.

Prvi dio, odnosno "Introduction", sadrži rad pod naslovom "Democracy, the Market, and Return to Europe: From Communism to the European Union and NATO" (str. 3.-27.), a napisale su ga Sharon L. Wolchik i Jane L. Curry. Rad uvodi čitatelja u prošlost zemalja Srednje i Istočne Europe radi lakšeg shvaćanja mentaliteta pojedinih naroda. Napravljen je kratak presjek povijesti tog dijela Europe koji obuhvaća razdoblje od XIX. stoljeća sve do pada komunizma krajem 1980-ih i početkom 1990-ih. U XIX. stoljeću države tog područja bile su dijelovi velikih carstava – Ruskog, Osmanskog, Njemačkog i Habsburškog – i često su bile predmet interesa i uzrok sukoba velikih sila. Kad su se završetkom Prvog svjetskog rata ta velika carstva raspala, novonastale države bile su spoj teritorija različite gospodarske razvijenosti i najčešće suprotstavljenih nacija. Međuratno razdoblje započelo je s velikim nadanjima u uspostavljanje demokracije, ali, osim Čehoslovačke, sve su demokracije ubrzo prešle u autokracije. Mađarska i Poljska demokraciju su zamijenile vojnom vlasti, dok su Bugarska, Rumunjska i Jugoslavija (nakon 1929. godine) bile prožete monarhističkom diktaturom. Drugi svjetski rat donio je veliko uništenje urbanih središta u Srednjoj i Istočnoj Europi i, što je još važnije, velike ljudske žrtve. Nakon rata je u uspostavljanju komunističkog režima u zemljama Srednje i Istočne Europe veliku ulogu imao Sovjetski Savez, osim u Jugoslaviji i Albaniji. Njegova je namjera bila da od komunističkih država napravi svoje satelite koji bi bili pod njegovom potpunom kontrolom, što je

uskoro dovelo do prvog sukoba među komunistima kada je Jugoslavija, odnosno Tito, odlučila raskinuti odnose sa Staljinom. To nije bio zadnji sukob jer je ubrzo uslijedila "Mađarska revolucija" 1956., a zatim i "Praško proljeće" u Čehoslovačkoj 1968. godine. Iako je na ekonomskom planu postojao stupanj razvoja, bilo je očito da komunističke zemlje na Istoku nisu mogle pratiti zapadnoeuropske zemlje. Nedostatak nove opreme u proizvodnji vodio je ekonomiju u sve dublju krizu, produktivnost je padala, a u porastu je bilo i nezadovoljstvo radnika. Promjene koje je u Sovjetskom Savezu uveo novi vođa sovjetskih komunista Mihail Gorbačov bile su važan čimbenik u odluci država Srednje i Istočne Europe da krenu samostalnim putem. Izlazak iz komunizma za neke je zemlje prošao nenasilno i bez velikih ljudskih gubitaka, poput Čehoslovačke, dok je za neke bio krvav, kao u zemljama koje su činile socijalističku Jugoslaviju. Iako su se s komunističkim sustavom razišle na različite načine, zemlje Srednje i Istočne Europe morale su riješiti veliki broj zajedničkih problema kako bi prelazak na demokraciju bio jednostavniji. Prije svega trebalo je uspostaviti višestranačje, započeti proces privatizacije i vraćanja zaplijenjenih dobara pravim vlasnicima te obnoviti gospodarstvo, ali isto tako pripremiti se na rješavanje problema koje donosi kapitalizam i otvoreno tržište, kao što su socijalna nejednakost, siromaštvo i porast nezaposlenosti.

Drugi dio knjige, naziva "Policies and Issues", bavi se problemima koji su se javili u zemljama Srednje i Istočne Europe, a tiču se politike, ekonomije, etniciteta, nacionalizama, uloge žena u politici te aktivnosti NATO-a i Europske Unije. Taj dio sastoji se od šest radova. U prvom radu ("The Political Transition", str. 31.-51.) autorica Valerie Bunce opisuje političku tranziciju koja je zahvatila Srednju i Istočnu Europu. Jasno se razlikuju tri tipa režima koji su se pojavili u postkomunističkim zemljama: demokratski, autokratski i hibridni (karakteristika je tih sustava da u sebi sadrže obilježja demokracije poput višestranačja, ali zbog visoke razine korupcije, čestog kršenja ljudskih prava i nepravilnosti tijekom parlamentarnih izbora ti se sustavi ne mogu smatrati demokratskima). Uz opis režima autorica pokušava dati odgovor na njihove uzroke i posljedice. Drugi rad, koji je napisala Sharon Fisher, nosi naziv "Re-Creating the Market" (str. 53.-82.), a tiče se preobrazbe gospodarske djelatnosti postkomunističkih zemalja, što je, kako smatra autorica, vjerojatno najveći problem s kojim su se suočile postkomunističke zemlje jer je dugi niz godina njihovo gospodarstvo bilo pod utjecajem sovjetskog modela i planske proizvodnje. Autorica upućuje na pojedinačne probleme koje su zemlje u regiji trebale riješiti kako bi se što prije i lakše približile Zapadu u vidu konkuriranja na tržištu te opisuje procese pomoću kojih su pojedine zemlje riješile probleme poput privatizacije. Tema trećeg rada, autorice Zsuzse Grego ("Ethnicity, Nationalism and the Expansion of Democracy", str. 83.-107.), jesu problemi vezani za etnicitet i povratak nacionalizama u postkomunističkim zemljama Srednje i Istočne Europe. Članak obrađuje ophođenje pojedinih država prema nacionalnim manjinama tijekom procesa demokratizacije. Opisani su nacionalizmi na Balkanu, u baltičkim državama, u Češkoj i Slovačkoj, Rumunjskoj i Mađarskoj, svaki sa svojim karakteristikama. Četvrti rad, "Women's Participation in Postcommunist Politics" (str. 109.-124.), koji je napisala Marylin Rueschemeyer, bavi se sudjelovanjem žena u političkom životu postkomunističkog svijeta. Analizira se zanimanje žena za politiku te njihov udio među izabranim političkim predstavnicima. Ronald Linden bavi se u petom radu ("EU Accession and the Role of International Actors", str. 125.-142.) ulogom Vijeća Europe i procesom okretanja zemalja Srednje i Istočne Europe prema suradnji i

članstvu u EU te daje osvrt na procese koji su prethodili priznanju i primanju tih država u Uniju. Zadnji rad drugog dijela, koji su napisali Jeffrey Simon i Joshua Spero, nosi naziv "Security Issues: NATO and Beyond" (str. 143.-158.) i obrađuje ulogu NATO-a. Prema mišljenju autora, NATO je u početku služio kao organizacija čiji je zadatak bio štititi zapadni svijet od potencijalnog komunističkog napada, dok se padom komunizma njegova uloga mijenja te on sada služi za ujedinjenje Istoka i Zapada, rješavajući sukobe unutar Europe.

Treći dio knjige, pod nazivom "Case Studies", sadrži 9 radova od kojih svaki opisuje po jednu komunističku zemlju i njezinu tranziciju iz komunizma prema demokraciji. Prvi rad ("Poland: The Politics of 'God's Playground'", str. 161.-185.) tog dijela knjige napisala je Jane L. Curry i u njemu govori o Poljskoj, za koju kaže da je prva zemlja koja je počela s tranzicijom iz komunizma prema demokraciji. Poljski je ekonomski plan bio jedan od najdramatičnijih u regiji jer je uzrokovao pad životnog standarda u idućih 15 godina, sve do 2007., kada su se gospodarstvo i politički život uvelike stabilizirali.

Sharon L. Wolchik napisala je rad pod naslovom "The Czech and Slovak Republics: Two Paths to the Same Destination" (str. 187.-211.), u kojem govori o Češkoslovačkoj i njezinim nasljednicama Češkoj i Slovačkoj. U tom se radu analiziraju dva različita puta kojim su Češka i Slovačka krenule prema demokraciji nakon "Baršunaste revolucije" i razdvajanja u siječnju 1993. godine. Češka je odmah na početku bila otvorenija i ostvarivala je veći napredak, dok je Slovačka stagnirala sve do 1998. i političkog pada Vladimira Mečiar, nakon čega slijedi napredak, koji se očitovao u punopravnom članstvu u Europskoj Uniji.

Rad o Mađarskoj ("Hungary: Appraising the Past and Adjusting to the Present", str. 213.-229.) napisao je Federigo Argentieri. U toj je državi komunistički sustav bio nešto mekšeg oblika u odnosu na ostale zemlje članice Varšavskog ugovora, zbog čega je i zaslužio naziv "gulaš socijalizam". Stoga i ne čudi što je Mađarska prva zemlja u regiji koja je na vlast izabrala bivše komuniste apsolutnom većinom na izborima 1994. godine. Danas slovi kao jedna od najstabilnijih demokracija u regiji, a sve do 2008. bila je ekonomski najuspješnija zemlja u postkomunističkom svijetu.

Daina Stukuls Eglitis napisala je rad ("The Baltic States: Changes and Challenges in the New Europe", str. 231.-249.) koji govori o baltičkim zemljama Litvi, Latviji i Estoniji, koje su svoju neovisnost izborile raspadom Sovjetskog Saveza. Njihova je tranzicija prema demokraciji obilježena kvalitetnim reformama na političkom i ekonomskom planu, koje su ih pogurale prema članstvu u Europskoj Uniji.

Bugarska, koju analizira Janusz Bugajski ("Bulgaria: progress and Development", str. 251.-275.), u zadnja se dva desetljeća transformirala iz autoritarne zemlje i najbližeg suradnika Sovjetskog Saveza u višestranačku demokratsku zemlju s punopravnim članstvom u NATO-u. U početnoj fazi tranzicije vladali su socijalisti, koji su nastojali održati vezu s Moskvom te se nisu potpuno posvetili razvoju kapitalizma, ali nakon izbora 1997. i pobjede Saveza demokratskih snaga, stranke desnog centra koja je bila proeuropski orijentirana, dolazi do bliže suradnje sa Zapadom.

Mark Baskin i Paula Pickering napisali su rad pod naslovom "Former Yugoslavia and Its Successors" (str. 277.-311.), u kojem govore o Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji i njezinim zemljama nasljednicama. To je područje iskusilo

najkrvaviji izlaz iz komunizma, obilježen ratom i nacionalnom netrpeljivošću. Autori zaključuju kako je raspad socijalističke Jugoslavije došao kao posljedica neprovođenja odgovarajućih političkih i ekonomskih reformi. Nakon završetka rata i stabiliziranja u regiji, najveći napredak pokazala je Slovenija, a zatim Hrvatska. Ekonomski najnestabilnije stoje Bosna i Hercegovina te Makedonija, dok Srbija i Crna Gora još moraju dosegnuti razinu Hrvatske i Slovenije, ponajviše zbog toga što su donedavno zajedno činile jednu državu i tek moraju krenuti potpuno samostalnim razvojem. Srbiji dodatne teškoće predstavlja i još uvijek neriješeno pitanje granica s Hrvatskom i BiH.

Rumunjska, koja je predstavljena u radu Johna Gledhilla i Charlesa Kinga ("Romania since 1989.: Living beyond the Past", str. 313.–333.), iskusila je jedan od najreprezitivnijih režima u komunističkom svijetu, koji je završio "Rumunjskom revolucijom" 1989. godine. Međutim dolaskom nove vlasti nije se mnogo promijenilo, prije svega zato što se ondašnji političari nisu snalazili s uvođenjem demokracije i ekonomskih reformi. Rumunjsko otvaranje prema Zapadu započelo je tek početkom XXI. stoljeća.

Taras Kuzio ("Ukraine: Muddling Along", str. 335.–367.) obradio je Ukrajinu, u kojoj je prava demokracija započela tek "Narančastom revolucijom" 2004., do koje je na snazi bila autokratska vlast predsjednika Leonida Kučme. Veliki problem u Ukrajini predstavlja unutrašnja politička podjela, u kojoj je zapadni dio zemlje tradicionalno priklonjen zapadnim silama, dok istočni dio teži suradnji s Rusijom.

Zadnji rad trećeg dijela knjige nosi naslov "Albania: The Challenges of Transition" (str. 369.–394.), a napisao ga je Elez Biberaj. On govori o Albaniji koja je u dvadeset godina prošla kroz duboku političku, ekonomsku i socijalnu transformaciju. Dostignula je razinu demokracije i predstavlja jedan od važnih čimbenika stabilnosti u regiji. Ipak, i dalje je u zaostatku u odnosu na svoje susjede zbog velikih problema s organiziranim kriminalom i korupcijom.

Kako bi čitatelj lakše spoznao razlike i sličnosti u tranziciji koja ih je zahvatila autori se osvrću, iako vrlo malo, na povijest zemalja Srednje i Istočne Europe prije uspostavljanja komunističke vlasti. Zatim se opisuje iskustvo koje je svaka pojedina zemlja imala u vrijeme komunizma, navode se gospodarske i društvene karakteristike koje su zahvaćale društvo i uvelike pridonijele padu komunizma u Srednjoj i Istočnoj Europi. Nakon toga se istražuju i posljedice koje su nastale uspostavom demokratskog poretka kako na društvenom tako i na ekonomskom planu. Kako bi se dobio cjelovitiji uvid u cjelokupnu demokratsku tranziciju za svaku su zemlju navedene stranke i političari koji su u bilo kojoj fazi tranzicije iz komunizma prema demokraciji ostavili trag na političkoj sceni, a uz to su navedeni i parlamentarni izbori te izbori za predsjednika. Osim političke scene opisano je i društveno stanje, za koje je karakteristična pojava nezaposlenosti i siromaštva, te ekonomska tranzicija, koja je predstavljala poseban problem za zemlje u regijama jer je najveća teškoća bila privatizacija. Uz unutarnju je opisana i vanjska politika tih zemalja, koja je u potpunosti usmjerena prema suradnji sa zapadnim europskim silama i Sjedinjenim Američkim Državama te pristupanju NATO savezu i Europskoj Uniji.

Četvrti dio, tj. "Conclusion", posljednji je dio knjige i sadrži rad pod naslovom "What Now?" (str. 397.–404.), čije su autorice Sharon L. Wolchik i Jane L. Curry. U njemu se daje zaključni osvrt na cjeloviti proces tranzicije iz komunizma prema

demokraciji u kojem su sudjelovale zemlje Srednje i Istočne Europe, ali se također pokušavaju analizirati mogući putevi kojima će te zemlje krenuti u bliskoj budućnosti.

Slijedi kazalo osobnih imena (str. 405.–412.) i kratke biografije autora (str. 413.–418.).

Razdoblje koje ova knjiga obuhvaća započelo je turbulentnim raspadom sustava koji je bio na snazi gotovo 50 godina u velikom dijelu Europe. Mnoge zemlje našle su se na početku i, suočene s novim izazovima, pokušale su, svaka na svoj način, izboriti se za ravnopravan status u odnosu na zapadnoeuropske zemlje. Kako bi se lakše razumio proces tranzicije koji je zahvatio zemlje Srednje i Istočne Europe valja razumjeti njezinu političku, ekonomsku i društvenu komponentu. Ova knjiga to uspijeva i zato predstavlja polazišnu točku za daljnje produbljivanje znanja o događajima i procesima koji su se odvijali u nedavnoj prošlosti.

NIKŠA MINIĆ

Miloš KRPAN, *Izabrani spisi*, ur. Dejan Dedić, DAF, Zagreb 2010., 263 str.

Komunistički anarhist (kako je sam sebe nazivao) Miloš Krpan napokon će dobiti zasluženno mjesto u hrvatskoj povijesti kraja XIX. i prvih desetljeća XX. stoljeća. Prvi je korak učinjen – objavljivanjem njegovih *Izabranih spisa* hrvatskoj su znanstvenoj i široj javnosti dostupni tekstovi što ih je Krpan kroz tri desetljeća objavljivao po hrvatskim novinama i u dvije zasebne knjige.

Već i sama Krpanova biografija vrijedna je pozornosti. Rođen je 27. srpnja 1862. u selu Lipe pored Gospića. U Gospiću završava nižu gimnaziju, a u Petrinji učiteljsku školu. Tijekom školovanja u Petrinji Krpan dolazi u dodir sa socijalističkim idejama, u prvom redu preko tekstova Vase Pelagića. Odmah po završetku školovanja javlja se na natječaj i dobiva mjesto učitelja u selu Dubovik nedaleko od Slavonskog Broda (tada Broda na Savi). Krpan započinje suradnju u socijalističkim i oporbenim glasilima, aktivan je među seljacima svog i okolnih sela i postaje poznat u brodskom kraju. Khuenov režim 1897. reagira optužbom za veleizdaju i uvredu vladarske obitelji, ali ga njegov branitelj dr. Josip Frank te i sljedeće godine oslobađa optužbi pozivajući se na Krpanovu neubrojivost. Od 1899. Krpan je u mirovini kao umobolan.

U sljedećim godinama Krpan agitira širom Slavonije, i preko Save, u Bosanskom Brodu, a uz pomoć austrijskih socijaldemokrata sklanja se i u Švicarsku. Po povratku u zemlju, u nemirima 1903. povodom postavljanja mađarskih natpisa na željezničke postaje, predvodi grupu od 50-60 prosvjednika (seljaka, socijalista i čistih pravaša, kažu izvori) koja u noći 10. na 11. svibnja demolira željezničku postaju u Slavanskom Brodu.

U sljedećim godinama Krpan kao socijaldemokrat agitira i organizira štrajkove, a nakon generalnog štrajka 1907. u Slavanskom Brodu istupa iz Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije uz žestoku svađu sa socijaldemokratskim čelnicima Vilimom Bukšegom te Eugenom i Juricom Demetrovićem. Oko 1910., nakon osobne obiteljske tragedije (od 1903. do 1909. umire mu sve troje djece), pokušava u okolici